

SLOVENSKI PREVODI V ČASU BAROKA

Matija Ogrin
ZRC SAZU

1 Uvod

Slovenska književnost je v dolgi dobi med protestantiko 16. stoletja in prehodom v 19. stoletje v slovenski literarni vedi ostala deficitarno raziskana. Za literarno kulturo 17. in 18. stoletja so bile v rabi celo raznotere periodizacijske oznake. Tako je bilo za književnost zgodnjega 17. stoletja v rabi poimenovanje »obdobje protireformacije«, kar je pojem, ki izhaja iz politične in eklesiastične zgodovine: ustrezno poimenuje družbene in cerkveno-reformne pojave, ne zajame pa tudi kulturnih, zato ga novejše literarne študije opuščajo. Kulturne pojave 17. stoletja bolj neposredno poimenuje pojem »obdobje katoliške obnove«; z njim novejše raziskave označujejo prizadevanja Katoliške cerkve po prenovi teološkega študija, pastorage, verskega življenja z raznolikimi ljudskimi pobožnostmi, cerkvenega petja itn. Vse to je porajalo tudi potrebe po novih vrstah besedil. Kolikor govorimo o umetnostnih in književnih pojavih kot takih, pa te pojave najbolj neposredno poimenujemo s pojmi, kot sta »baročna kultura«, »baročna književnost«.

2 Zgodovinski razvoj raziskovanja tematike

Zaradi raznih, tako metodoloških kakor ideoloških razlogov, je bila baročna književnost v slovenski literarni zgodovini vrednotena in obravnavana manj ugodno kakor protestantska, razsvetljenska ali romantična. Metodološki razlog za deficitarno stanje je bil, da je tradicionalna literarna veda slonela v večji meri na bio-bibliografski metodi: njen glavni predmet je bilo življenje in delo individualnega avtorja, z bibliografsko metodo pa so podali pregled avtorjevih v tisku objavljenih del. Takšen pristop je bil za baročno književnost neustrezen: v baroku in predhodnih obdobjih besedila pogosto nimajo

individualnega avtorja ali pa je ta anonimen, predvsem pa je glavčina besedil nastala in se širila le v rokopisni obliki. Nastali so mnogi rokopisi, ki niso bili nikoli natisnjeni, vendar so omogočali dejansko literarno življenje: v rokopisih najdemo dokaze, da so bili večkrat prepisani, izposojeni in glasno brani nepismenim poslušalcem. Baročna literarna kultura v slovenskih zgodovinskih deželah je, drugače kot v nemških deželah, slonela na rokopisni kulturi.

Poleg tega so literarni zgodovinarji interpretirali protestantiko, razsvetljensko in romantično književnost kot izrazito »razvojno« in »napredno« naravnane pojave, medtem ko so v kulturi katoliške obnove in baroka videli domnevno retrogradne težnje, ki naj bi restavrirale starejše duhovne norme in razmerja v družbi. S sodobnega gledišča se zdi, da tovrstno vrednotenje izhaja iz ideoloških kategorij in razporov 19. in 20. stoletja ter jih vzvratno projicira v zgodnji novi vek, kar je problematično.

Tretji razlog za deficitarno stanje raziskav je pojmovanje starejše slovenske literarne vede, po katerem je »izvirna« literatura mnogo bolj pomembna in vredna od prevoda. Toda pojem izvirnosti je bil pri tem izrazito romantičen, izpeljan iz estetske subjektivitete romantičnega ustvarjalca, in zato neustrezen za presojo kreativnosti starejših obdobij. Ker starejšo slovensko književnost sestavljajo številni prevodi in priredbe, je bil tudi barok za literarne zgodovinarje kot celota manj zanimiv.

Glavčina del, ki dajejo celovitejšo zgodovinsko podobo o prevajanju na Slovenskem v dobi baroka, je bila zato odkrita šele v zadnjem času in raziskave še niso končane. Ta rokopisna besedila odpirajo zelo širok spekter literarnovednih problemov za nove raziskave: genezi teh besedil botruje kompleksen preplet raznih zgodovinskih oblik prevajanja, namreč postopkov, ki segajo od svobodnih prepesnitev in literarnega variiranja do raznih stopenj povzemanja, poročanja, prirejanja in tudi prevajanja v modernem pomenu besede.

Od tod sledi, da prevodoslovnih raziskav v pravem pomenu besede o slovenskih prevodih v baročnem obdobju praktično nimamo. To poglavje je predvsem poskus komentiranega pregleda značilnih besedil ali njihovih skupin, ki so bila v dobi baroka prevedena v slovenščino, in s tem izhodišče za nadaljnje delo.

3 Osrednje teme

3.1 Sprožilni moment: »doba zastoja«, lekcioarji, rokopisi

Da v literarni vedi zadovoljivo razumemo nastanek in potek slovenske baročne književnosti, je bistvenega pomena, da večstransko ocenimo najprej 17. stoletje. Ko je ljubljanski škof Tomaž Hren (1560–1630) leta 1613 (z letnico 1612) s pomočjo jezuita Janeza Čandka (ok. 1580–1624) izdal lekcioar *Evangelia inu lystuvi*, tj. knjigo nedeljskih beril in evangelijev, je pod svoj grb dodal napis: Thomas nonus episcopus labacensis archiducalis

consiliarius et reformator [Tomaž, deveti ljubljanski škof, nadvojvodov svetovalec in reformator] (EvL 1613, predlist). S tem je povedal, da sebe razume kot reformatorja svoje katoliške škofije. To je pomenilo zlasti, da je zasnoval razmeroma ambiciozen program katoliške obnove, ki je temeljila na boljši izobrazbi duhovnikov, večji cerkveni disciplini in pozitivni verskega življenja z ustanavljanjem bratovščin, spodbujanjem romanj in raznolikih ljudskih pobožnosti, češčenja Matere Božje in svetnikov ter še zlasti s prenovo cerkvenega petja. Za podlago te prenove je zasnoval knjižni načrt, ki je obsegal vsaj štiri enote, od teh so prve tri prevedene iz latinščine: lekcionar, mali in veliki katekizem sv. Petra Kanizija (nizozemski jezuit, avtor prvih katoliških katekizmov, 1521–1597) in slovensko pesmarico. Le polovico načrta je mogel uresničiti:

Evangelia inu lystuvi so z letnico 1612 izšli leta 1613, ljubljanski stolni dekan Mihael Mihec (+1620) pa je založil in leta 1615 izdal mali *Catechismus skusi malane figure naprej postavljen*, namenjen mladini; prevedel ga je prav tako jezuit Janez Čandek, ki je tega leta ravno začel s slovenskimi pridigami pri sv. Jakobu v Ljubljani (Deželak Trojar 2022). Čandek je po naročilu škofa Hrena do leta 1618 iz latinščine prevedel tudi veliki Kanizijev katekizem, vendar natis te izdaje ni izpričan; morda ni ohranjen noben izvod ali pa zaradi izbruha 30-letne vojne prevod ni nikoli izšel v tisku. (Kakor protestantskih so tudi izvodi prvih slovenskih katoliških knjig velika redkost: katekizma vetrinjskega opata Lenarta Pachernekerja iz leta 1574 se doslej ni našel niti en ohranjen izvod; Alasijev slovarček z osnovnimi molitvami in pesmimi *Vocabolario Italiano e Schi-auo* iz 1607 je ohranjen samo v izvodu, ki ga je Jernej Kopitar poslal z Dunaja baronu Zoisu in je danes v NUK; *Evangelia inu Lystuvi* (1612) so ohranjeni v Sloveniji le v štirih izvodih; Čandkov mali *Catechismus* (1615) je ohranjen samo v izvodu, ki ga je Mirko Rupel odkril v Bavarski državni knjižnici. Čandkov veliki katekizem (1618) je morda imel enako usodo kakor Pachernekerjev.) Hrenova rokopisna pesmarica *Hymnologium slavicum* [Slovenska cerkvena pesmarica] naj bi se porazgubila skupaj z drugimi Hrenovimi besedili in prevodi, ki so si jih prepisovali duhovniki (Rupel 1956, 278).

Reforma verskega življenja v ljubljanski škofiji, katere župnije so bile teritorialno raztresene po vseh slovenskih deželah, je za uresničitev potrebovala obilico molitvenih in pesemskih besedil, katekizemskih in evangeljskih odlomkov v slovenščini – in velika večina teh tekstov je bila prevedena iz latinščine. Za biblični prevod v lekcionarju *Evangelia inu lystuvi* velja, da je nastal ob nedvomnem upoštevanju Vulgate, toda hkrati kot nova, prečiščena redakcija Dalmatinovega teksta: škof Hren naj bi iz besedila predvsem odstranil številne germanizme in jih nadomestil s slovenskimi besedami, tako denimo »dedič, oblačilu, bičovati, ulica, plačilu namesto erbič, gvant, gajžlati, gasa, lon« (Rupel 1956, 279). Še bolj pomembno pa je, da je škof Hren s to temeljno katoliško cerkveno knjigo, ki je imela izjemen vpliv na poznejše tiske, nadaljeval pisno in slovnično normo knjižnega jezika slovenskih protestantov 16. stoletja. Literarna zgodovina mu priznava zaslugo, da je s tem za dve stoletji odločilno vplival na skladen razvoj slovenščine na trdni

podstavi prvotnega knjižnega standarda. Z drugo besedo: če je bil škof Hren v verskem in političnem pogledu oster nasprotnik protestantizma, pa je v kulturnem pogledu zagotovil kontinuiteto knjižne slovenščine iz 16. stoletja v moderno dobo. Lekcionar je izdal v izjemno visoki nakladi 3000 izvodov, ker je želel seči z njim bistveno prek meja svoje škofije, ki je tedaj štela le 62 župnij, in sklepati smemo, da so ga uporabljali v vseh slovenskih deželah: »V 17. in 18. stoletju, ko so se na Slovenskem krepile deželne identitete in pokrajinski govori, so od katoliških knjig prav izdaje lekcionarja najbolj ohranjale slovensko jezikovno in pravopisno normo ter zavest o slovenski etnični skupnosti« (Vidmar 2019, 99).

Nadaljnji razvoj slovenske knjige v dobi katoliške obnove je pomembno zaznamovalo to, da so zgodovinske okoliščine po izidu malega katekizma leta 1615 Hrenov načrt pretrgale. Naslednja katoliška *tiskana* knjiga je bila šele nova izdaja lekcionarja *Evangelia inu Lystuvi*, ki jo je 1672 pripravil polihistor Janez Ludvik Schönleben (1618–1681). V literarni zgodovini je za teh 57 let obveljala oznaka »doba zastoja«.

Toda pomembno je, da ob tej »dobi zastoja« slovenskega tiska, ki ima svoje zgodovinske in družbene razloge, vidimo še drug del resničnosti, ki o samem literarnem življenju pove bolj bistvene stvari: da je v tej dobi nastala cela vrsta slovenskih besedil, ki niso nikoli izšla v tisku. Brali in izposojali so si jih v rokopisih; objave, ki jih omenja škof Hren po letu 1604, so bile t. i. rokopisne objave (Kidrič 1938, 98), ker je lepo izgotovljen rokopis v novem veku še dolgo nadomeščal tiskano knjigo, zlasti v razmerah, kakšne so bile na Slovenskem. Obstajala je torej literarna ustvarjalnost, besedila so prevajali, prirejali in ustvarjali, toda opirala se je lahko le na rokopisno kulturo. Čas po pretrganem slovstvenem programu škofa Hrena in začetku tridesetletne vojne ni bil nikakršna »doba zastoja«, marveč dinamičen čas, ki bi ga lahko imenovali doba slovenskih rokopisov ali doba slovenske rokopisne kulture (Ogrin 2020b, 375–377).

Začetki slovenskega literarnega baroka so torej v rokopisih prve polovice 17. stoletja, ki so nadaljevali ali nadomeščali pretrgani program tiskanih knjig škofa Hrena. Iz potreb verske obnove te dobe je nastal dinamizem kulturnih potreb, v katerem so nastajala slovenska izvirna in, še pogosteje, prevedena ali prirejena, variirana baročna besedila. To je veljalo že za najzgodnejši, rokopisni *Slovenski evangelistarij s Stapletonovimi latinskimi perikopami* (RRSS Ms 85), ohranjen v NUK, ki je nastal med letoma 1591 in 1613, najverjetneje okrog Hrenove sinode leta 1604. Rokopis na 128 listih vsebuje 80 slovenskih evangelijev za nedelje in praznike ter 52 latinskih konceptov za pridige, prevzetih iz homiletičnega priročnika angleškega teologa Thomasa Stapletona (1535–1598). Ti evangelijski odlomki so bili večidel prevedeni na novo, mestoma upoštevajoč Dalmatina, mestoma ne, zato predstavljajo malo znane začetke katoliškega slovenjenja Svetega pisma (Ogrin 2017a, 46–47). Vsekakor je bil ta *Slovenski evangelistarij* liturgična knjiga – in dejstvo, da je obstajala kot rokopis, je povedno za celotno dobo, ki se z njo pričnema.

3.2 Dela in zvrsti: cerkvena in duhovna pesem

Zvrst, v kateri je tradicija prevajanja v slovenščino najstarejša in sega v visoki srednji vek, je cerkvena pesem. *Brižinski spomeniki* so najstarejši ohranjeni prevodi v staro slovenščino, analogno velja za rekonstruirane kirielejsone iz dobe pred njimi (Grafenauer 1980, 219–227). Vse srednjeveške cerkvene pesmi so bile prevedene ali predelane po latinskih predlogah in prirejene za pripevanje ljudstva med liturgijo. Tako so nastale prve kitice »Velikonočne pejsmi«, njeno nadaljevanje pa je imelo bolj zapleteno genezo. Podobno velja za božični »Eno je dete rojenu – Puer natus in Bethlehem« in »Ta dan je vsega veselja – Dies est laetitiae«. Tudi predpridižna pesem o desetih zapovedih »Kir hoče v nebu priti« je bila poslovenjena že v srednjem veku.

Razen omenjenih štirih, ki so jih že protestanti objavili v 16. stoletju kot »stare pesmi« (v pesmaricah *Ene duhoune pejsni*, 1563, *Ta celi catehismus, eni psalmi* ... 1579, 1584, 1595), se nam je najstarejši zapis za vse druge starejše pesmi ohranil šele iz baročne dobe. Sklepamo, da so bile zapisane kot prevodi ali priredbe, ki so se že tedaj opirali na starejšo slovensko pesemsko tradicijo. Vse omenjene so bile v striktnem pomenu besede cerkvene pesmi – tj. pesmi, ki so jih verniki peli v ljudskem jeziku med javnim bogoslužjem ali liturgijo, praviloma v cerkvi (Smolik 2011, § 22–25); nasproti tem pa obstaja še množica drugih, ki niso bile cerkvene in jih lahko imenujemo duhovne pesmi.

Domneva o kombinaciji izročila in baročne redakcije – da je bilo torej srednjeveško pesemsko izročilo v baročni dobi zapisano in pri tem morda preoblikovano, upošteva-joč latinske predloge – zelo verjetno velja tudi za nekatere pasijonske pesmi, zlasti za »Stabat mater dolorosa – Žalostna je mati stala«. Ta znamenita sekvenca je najbolj znano besedilo iz zvrsti *planctus Mariae* [Marijin jok, Marijine žalostinke, v nemški recepciji *Marienklage*] – zvrsti srednjeveških pesemskih, proznih in dramskih besedil, ki izhajajo iz duhovnosti Marijinega sočustvovanja in sotrpjenja z Jezusom na križu. Do nedavnega so »Stabat mater« peli mdr. kot vezno pesem med postajami križevega pota (na Hrvaškem še danes). Slovenska inačica patra Hipolita Novomeškega (1667–1722) je še izrecno naslovljena »Planctus beatae Virginis sub cruce« [Jok blažene Device pod križem] (EvL 1715, 378–380). Obstaja izjemno kompleksno izročilo latinskih rokopisov te sekvence (Kraš 1998), že v poznem srednjem veku pa je bila nadvse priljubljena tudi v ljudskih jezikih: samo v nemščini obstaja 26 obsežnih skupin rokopisov, torej prevodov v prozi in verzju. Tudi v slovenščini nam je posredovana v več prevodih, ki so bili vsi prepisani ali natisnjeni v baročni dobi, vendar nekateri od njih zelo verjetno izhajajo iz srednjeveškega izročila (Ogrin 2019, 53–54, 197–200). Preučitev teh prevodov bi zahtevala temeljno monografsko raziskavo, saj bi bilo treba najprej odkriti, katere veje latinskega rokopisnega izročila »Stabat mater« so bile v slovenskih deželah najbolj razširjene, in na tem ozadju z upoštevanjem inčic v srednjeveški nemščini pojasniti besedilno variantnost slovenskih prevodov, verzij in predelav. Čeprav so vse slovenske inačice »Stabat mater«

ohranjene, kot rečeno, šele iz baročne dobe, je takšno pesem problematično označiti za baročno, saj je cela vrsta srednjeveških socialno-kulturnih kontekstov zahtevala njeno vernakularno besedilo, zato je verjetno obstajalo tudi slovensko: »Stabat mater dolorosa« je bila mdr. ljudska molitev, za katero so bili že v srednjem veku naklonjeni odpustki in so jo povezovali z varstvom proti epidemijam kuge (Kraš 1998, 324–327).

Iz baročnega 17. stoletja se nam je kot najpomembnejša slovenska pesniška zbirka ohranil *Liber cantionum carniolicarum* [Knjiga kranjskih pesmi] ali *Kalobski rokopis*. Njegov poseben pomen je v tem, da vsebuje več daljših, vsebinsko in literarno zahtevnejših pesmi o Jezusu, Mariji in svetnikih, med njimi več takih, ki uvajajo nov baročni prevod ali novo prevodno redakcijo srednjeveških besedil. Neznani pisec je pesmi zbral in zapisoval v knjigo v letih 1640–1651, skupaj 40 daljših slovenskih pesmi v skupnem obsegu približno 4.000 verzov. Po raziskavi Lina Legiša v kritični izdaji je izmed teh najmanj 8 pesmi prevedenih iz latinščine in 14 iz nemščine (Legiša 1973, 156). Druge so po Legiši v večji meri samostojno predelane ali variirane pesmi po priljubljenih motivih. Omenimo le nekaj tistih, katerih deli ali posamezne kitice se pojavljajo še v drugih slovenskih rokopisih in tiskih 17. in 18. stoletja in s tem kažejo na široko recepcijo.

V baročnih bratovščinah, s tem pa v zelo širokih ljudskih krogih, je bila med najbolj znanimi marijanskimi pesmimi »Omni die, dic Mariae – Moja duša vsak dan skuša« [Vsak dan reci Mariji]. Gre za obsežno pesnitev iz 59 štirivrstičnih kitic iz cikla marijanske himnike *Mariale* iz 12. stoletja, ki ga nekatere raziskave pripisujejo benediktincu Bernardu iz Clunyja (oz. iz Morlasa, prim. Smolik 2011, § 1356). *Kalobski rokopis* vsebuje celo dva prevoda te pesnitve (Legiša 1973, 93–100 in 123–131), kar odpira zanimiva vprašanja o njuni genezi, predvsem pa kaže na široko recepcijo. Njena latinska predloga je pisana v zahtevni kitični formi, saj sta prvi in tretji verz dvodelna z notranjo rimo v verzu. Legiša je menil, da je prvi prevod v ritmičnem pogledu še posebej spretno oblikovan, saj je prevajalec uspešno ohranil trohejski ritem, le da je latinske sedmerce podaljšal za en zlog v slovenske osmerce; drugi zapis ima mestoma nekaj podobnosti s prvim, vendar gre za drug prevod, ki je bil tudi širše sprejet v več sočasnih in poznejših pesmaricah (Legiša 1973, 192), namreč v *Muzejskem rokopisu*, v Paglovčevih *Cantilenae variae* [Različne pesmi], v *Maurerjevi pesmarici* idr. (Smolik 2011, § 1356).

Po nemški (morda tudi latinski) predlogi je bila prevedena druga marijanska pesnitev, ki predstavlja eno od najbolj razširjenih pesemskih zvrsti katoliške obnove 17. stoletja: to je rožnovenska pesnitev »Primi ta krancel zlat od rož« iz 50 kitic s pripovedno vsebino, preko katere so se verniki poglobljali v teološke skrivnosti Marijinega in Jezusovega življenja (Smolik 2011, § 1304, 1368). Med kiticami so verniki (verjetno spevno) molili »Zdrava, Marija«, zato je pesnitev v rokopisu naslovljena »Rosarium beatae Mariae Virginis de vita et passione Christi« [Rožni venec blažene

Device Marije o Kristusovem življenju in trpljenju]. Sam razpored vsebine po desetkah sicer ne ustreza sodobnemu (ki je bil v tej obliki urejen šele v 16. stol.), izhaja namreč iz tradicije pred novim vekom. Legiša je našel možno novoveško nemško predlogo (verjetno okrajšano, saj obsega le 10 kitic namesto 50) in menil, da je slovenski prevod »dober, včasih bolj prost in pri tem srečno izviren«, občudoval je nekatere občutene podobe prevoda in izmenjujoči se tek prevedenih sedmercev in osmercev (Legiša 1973, 190–191). Obe marijanski pesnitvi, »Moja duša vsak dan skuša« in »Primi ta krancel zlat od rož« (imenovan kar »Rosarium – Rožni venec«), sta morali biti zelo razširjeni v marijanskih bratovščinah, zlasti ob njihovih javnih procesijah vsako prvo nedeljo v mesecu, kot jih denimo določajo pravila Marijine bratovščine na Homcu pri Kamniku iz 1661: enega tovrstnih slovesnih obhodov je za bratovščino v Cerknici opisal Valvasor in pri tem izrecno omenil ravno slovensko petje obeh tu obravnavanih marijanskih pesmi (Ogrin 2020b, 379–380).

Izredno zanimiva (in v eklatantnem nasprotju z raziskovalnim potencialom povsem neraziskana) je v *Kalobskem rokopisu* pasijonska kristološka pesnitev, verjetno sploh najdaljša v starejši slovenski literaturi, »Beati patris Bernardi rhythmica oratio ad unumquodque membrum Christi patientis« [Ritmična/pesemska molitev blaženega očeta Bernarda k vsakemu udu trpečega Kristusa]. Ta velika pesnitev iz cistercijanske tradicije meditira ob iznakaženi lepoti Jezusovega izmučenega telesa na križu in se pogloblja v posamezna dejanja ter bolečine njegovih prebodenih rok, nog, kolen, prebodene strani, prsi, srca in njegove svete glave (Ogrin 2019, 97–98, 234–236). V latinščini obsega 70 petvrstičnih kitic, v slovenščini pa 380 verzov v 74 kiticah, po prvem verzu imenovana »Jezus svetu odrešitvu« (Smolik 2011, § 155). Zaradi cistercijanskega izvora je bila pripisana sv. Bernardu, novejše raziskave pa kot verjetnega avtorja omenjajo cistercijanskega pesnika Arnulfa iz Louvaina iz 13. stoletja. Lino Legiša je analiziral prevodno verzološko strukturo in jo ocenil kot »precej zvesto, z manjšimi spremembami in odmiki, ki jih je zahteval ozir na slovenjeno verzno obliko« (Legiša 1973, 177). S perspektive novih potrebnih raziskav pa se zdi posebej izzivalno, da je v *Muzejskem rokopisu* (RRSS Ms 135), prav tako iz srede 17. stoletja, ohranjen še drug slovenski prevod, žal le 11 kitic, toda v povsem drugačni verzno-kitični strukturi in tudi v spremenjenem vsebinskem zaporedju – torej v popolnoma drugi prevajalski rešitvi (Ogrin 2019, 234–236). Glede na to, da je ta pasijonska pesnitev eno od znamenitih literarnih del cistercijanske duhovnosti, je zelo verjetno, da je vsaj eden od obeh slovenskih prevodov cistercijanskega izvora.

Omenimo še eno pesem, ki jo hrani *Kalobski rokopis* v dveh prevodih: to je prepesnitev srednjeveške marijanske himne »Ave Maris Stella – Zdrava, Morska zvezda« iz sedmih štirivrstičnic (Legiša 1973, 145–147). Legiša je dobro ocenil zlasti drugi prevod, menil je, da je umerjen »zvesto po latinskem izvorniku [...] tudi v njegovih trohejskih šestercih, samo da so tukaj, ne sicer enakomerno, rimani« (Legiša 1973,

207). Ivan Grafenauer (1980, 250) je menil, da je slovensko besedilo te pesmi srednjeveškega izvora, Legiša (1973, 208) pa je opozoril na njegovo podobnost s kajkavskim prevodom iz istega leta 1651, pri čemer sta tako kajkavska kakor kalobska redakcija lahko temeljili na skupnem, danes neznanem starejšem slovenskem besedilu. Takšno sklepanje se zdi verjetno: »Ave Maris Stella« je ena najstarejših marijanskih hvalnic, verjetno celo izpred 10. stoletja; njeni nemški prevodi so sledili že od 12. stoletja dalje v obilici gradiva, ki se razvršča v kar 41 vej izročila, tj. skupin rokopisov, se pravi 41 različnih nemških prevodov ali predelav (Ogrin 2019, 32–33, 179–180). Upoštevajoč to zaledje in Grafenauerjeve izsledke je Marijan Smolik menil, da je tudi slovenska prepesnitev mogla nastati še v srednjem veku (Smolik 2011, § 1023).

Kalobski rokopis je bil kmalu po letu 1640 v celoti skrbno pripravljen za oddajo v tisk, kar se, značilno za 17. stoletje, ni zgodilo. Izjemen pomen tega rokopisa je v obsežni in zahtevnejši pesemski vsebini z višjo literarno ambicijo, zaradi česar združuje tako nove prevode in prepesnitve kakor novejše redakcije starejših – vse to mnogo-liko snovanje besedil pa je spodbudila katoliška obnova s potrebami po pomnožitvi cerkvenega petja ob liturgiji, romanjih, bratovščinskih srečanjih in drugih ljudskih pobožnostih.

Iz iste dobe malo pred sredo 17. stoletja je primerno vsaj omeniti, da je verjetno gorenjski duhovnik Adam Skalar, sicer znan kot pisec *Skalarjevega rokopisa* (1643), napisal tudi nedavno odkrito pesmarico (Gabrovšek Homšak 2017), od katere se je žal ohranilo le 32 listov; na njih nam je sporočenih devet pesmi, od teh pet fragmentarno, štiri pa v celoti. Med celovito ohranjenimi je tudi dolga pesem »Jubilus Sancti Bernardi. Jesu Dulcis Memoria« [Jubilus/hvalnica Svetega Bernarda, Jezus, sladak je tvoj spomin], pripisana sicer sv. Bernardu, kar pa govori zlasti za njen cistercijanski izvor. Marijan Smolik (2011, § 1385–1389) povezuje nastanek njenega baročnega slovenskega prevoda s pobožnostjo češčenja Jezusovega imena, ki se je razmahnila med Slovenci z bratovščinami. Smolik jo navaja po prvem verzu »Jezus, sladak je tvoj spomin« in dodaja, da je celotno slovensko besedilo objavljeno pri Matiju Kastelcu (1620–1688) v *Bratovskih bukvicah* v 43 kiticah (Kastelec 1682, 402–407) ter da so izbrane kitice prepisovali še v več drugih rokopisih: »Manjši odlomki so tudi v Muzejskem rkp, Paglovcu, Maurerju in Semeniškem rkp« (Smolik 2011, § 1386). *Skalarjeva pesmarica* v času Smolikove raziskave še ni bila v evidenci, zdaj pa je iz nje očitno, da nahajamo pri Skalarju starejšo različico od Kastelčeve, ki je tudi obširnejša: verzija *Skalarjeve pesmarice* ima 47 kitic (NUK Ms 492/30, fol. 80r–90v) prav kakor latinska predloga v *Manuale Sodalitatis Immaculatae Conceptionis B.M.V.* [Priročnik Bratovščine brezmadežnega spočetja blažene Device Marije] (Manuale 1643, 325–331), katerega izvod po Smolikovi navedbi hrani Semeniška knjižnica in je torej realno obstajal v našem prostoru. Med slovenskima verzijama je opaziti zanimivo variantnost, toda razlike so zelo različnih stopenj. V 34. kitici najdemo denimo

variantna mesta, ki bi jih načeloma še lahko tolmačili kot prepisovalne napake in variacije v preoddaji – prepisovanju iz rokopisa v rokopis:

MANUALE 1643	SKALARJEVA PESMARICA	KASTELEC 1682
Iefu flos Matris Virginis,	Iesus suete Matere zuet,	Iesus ti fvēte martre zveit,
Amor nostræ dulcedinis,	toi sladki Duh zhuti uus suet,	Tvoi Duh zhafiti vus volni fveit,
Tibi laus, honor Numis,	nebefhka zhast ime boshie	Nebefhka zhast ta je štabó,
Regnum Beatitudinis.	peli nas [v]isuelizhanie	Kir nas pela gor u' fvitlobó.

Vendar se problem zaplete. Kastelec ima npr. lepo oblikovano 14. kitico (Kastelec 1682, 403, z arhaizmom *rumena kry* v pomenu rdeča kri), ki je Skalar nima, ta pa ima več kitic (npr. 16. kitica: *Iesu milostiu stuarnik moi*), ki jih pri Kastelcu ni. Med tema besedilnima nasprotjema pa opazimo kitice, ki so si le deloma podobne, dejansko pa izpričujejo dva povsem različna prevoda, tako npr. 40. kitica izvirnika:

MANUALE 1643	SKALARJEVA PESMARICA	KASTELEC 1682
Dilecte mi reuertere,	Iesu obernifse nefsai,	Iesus oberni fe femkai,
Confors paterne dexteræ,	perpeli me unebefhki raj,	Perpelai nas u' Nebefhki rai,
Hoftem vicifti prospere,	iest ugrosnim zhudnim boiu	proffimo mi tebe lipu,
Iam coeli regno fruere.	bi rad bill uezhnim pokoiu.	De nas usamefh k' febi u' Nebu.

Med Skalarjevo pesmarico in drugo izdajo Kastelčevih *Bratovskih bukvic* je sicer minilo 40 let in ta razdalja v dobi aktivne rokopisne kulture z več možnimi prepisi že implicira določeno besedilno variantnost. Vendar je težavno pojasniti na eni strani visoko stopnjo ujemanja obeh verzij in na drugi njuno temeljito različnost, ki bi lahko nakazovala dve prevajalski zasnovi. Kljub pomislekom ne moremo povsem izključiti niti možnosti oralne ali ljudske preoddaje, iz katere bi jo zajel Kastelec, saj je tovrstna variantnost ravno ena temeljnih značilnosti ljudsko posredovanega pesemskega besedila (Pisk 2020, 10). Primer cistercijanske hvalnice »Jezus, sladak je tvoj spomin« brez dvoma kaže na dejstvo, da more prevodoslovna raziskava baročne književnosti, še zlasti pesemske, potekati le v tesni zvezi s tekstnokritično analizo besedilnega izročila, tj. ohranjenih verzij besedila in njihovih variantnih mest.

Časa 17. stol. z razmahom cerkvene pesmi ne moremo preiti brez omembe t. i. lektionarskih pesmaric, tj. rokopisov, ki so jih duhovniki (domnevno tudi po prepisovanju Hrenove izgubljene pesmarice) kot prazne liste uvezali v izvod lektionarja *Evangelia inu lystuvi* 1612 in nanje vpisovali slovenske pesmi, ki so bile v župnijski pastoralni najbolj koristne ali potrebne. Tako so nastali *Muzejski rokopis* (RRSS Ms 135),

Budimpeštanski rokopis (NUK Ms 1663, III/1) in *Ševeljski rokopis* (RRSS Ms 127). Iz raznolikosti pesmi, ki jih ti rokopisi vsebujejo, razberemo tudi raznolikost in številčnost tedanjih pesmi; vseeno pa v teh rokopisih najdemo tudi glavne in najstarejše prazniške pesmi, kakor »Ta dan je vsega veselja«, »Eno je dete rojenu« in velikonočno »Jezus je od smrti vstal«, ki potekajo iz srednjega veka. Med pesmimi v teh rokopisih pa so tudi novejšje, nekatere prevedene ali prirejene iz nemščine. Tak primer je pesem »O svetlu sonce, žlahtna luč« v *Muzejskem rokopisu*, katere zvezo z nemško predlogo je nakazal že France Kidrič (1922, 120); vendar je razmerje med slovensko pesmijo in nemško predlogo kompleksno (Ogrin 2019, 249–250) in ga je šele treba raziskati. Vsekakor je to zelo novoveška, moderna pesem, ki z liričnim elegičnim tonom vzbuja malone »predromantično« občutje slovesa od narave in vračanja k Bogu. Četudi je to pesem o smrti, je slovenska predelava po občutju svetla in vedra, ko moderni subjekt, že razločno postavljen nasproti naravi, jemlje slovo od zvezd, sonca, drevja, potokov ... Danes si takšno pesem težko predstavljamo kot cerkveno, toda kontekst v *Muzejskem rokopisu* ne pušča veliko dvoma, da so jo peli vsaj ob pobožnostih zunaj cerkve. V tem smislu je slovenska priredba »O svetlu sonce, žlahtna luč« eden od literarno zanimivejših nasledkov Hrenove verske prenovne in reforme cerkvenega petja.

Mnoge prevode je Vilko Novak izsledil tudi v starejši *Martjanski pesmarici* iz Prekmurja, ki je bilo tedaj del Ogrskega kraljestva, zato je slovstveno življenje potekalo v tesnejših stikih z madžarskimi in kajkavskimi vplivi. Novak (1997, 396) je z dolgoletnimi raziskavami in kritično izdajo dokazal, da je glavnina pesmarice nastala v 17. stoletju, njena sklepna IV. in V. del pa morda že v 16. stoletju. V tem starejšem delu je tudi 103 kitice dolga pesnitev o Mariji Magdaleni, ki se opira na nekanonične in legendarne vire, prav to pa ji omogoča slikovito pripovednost in literarnost. Novak je ugotovil njeno madžarsko predlogo in ocenil, da ji »prevod v MP I v glavnem zvesto sledi, čeprav tuintam izpušča imena in druge besede, združuje nekatere kitice, izpušča vrstice in svobodno prevaja. Ali sta oba v Prekmurju razširjena prevoda prirejena po kakem starejšem rokopisu ali po navedeni knjižici, je za zdaj neugotovljivo« (prav tam, 30).

Za slovensko baročno pesem je »stoletje številnih novih pesmaric«, kakor je Marijan Smolik poimenoval 18. stoletje (zlasti desetletja po pesmarici Ahacija Stržinarja, 1729), prineslo več prenovljenih pesemskih zvrsti (Smolik 2011, § 1414–1430), med tako nastalimi pesmimi pa bi našli tudi razne zgodovinske oblike prevoda, večidel neraziskane. Pomemben premik v 18. stoletju je bilo petje t. i. mašnih pesmi v slovenščini. Med spevi stalnega dela maše (ordinarij) so Gospod, usmili se (Kyrie), slava (Gloria), vera (Credo), svet (Sanctus) idr., med spevi, ki se menjavajo (proprij) glede na liturgični čas, pa so vstopni spev (introitus), stopniški spev (gradual), aleluja, slednica (sekvenca) idr. (Ditmajer 2020, 41 in tam navedena literatura). Že od srednjega veka je ljudstvo pripevalo določene pesmi v slovenščini, toda tako, da je liturgija ostajala latinska, dodali pa so ji denimo predpridizno pesem (v božičnem času denimo »Ta dan je vsega veselja«).

Novost zgodnjega 18. stoletja v nasprotju s starejšimi dobami je bila v tem, da so naštete mašne speve prevedli, tj. dele latinske maše so poslovenili, da jih je ljudstvo pelo z duhovnikom (Smolik 2011, § 1294–1307, 1375, 1571–1572). To so prevodi, ki so jih pripravili Ahacij Stržinar, Franc Mihael Paglovec, Primož Lavrenčič, pozneje Jurij Japelj in drugi (Smolik 2011, § 1573–1588). Literarna zgodovina tem prevodom ni namenjala večje pozornosti, dejansko pa so to bila besedila, ki so s petjem vernikov zajela najširše kroge Slovencev in so zato imela največjo možno socialno recepcijo.

V kontekstu slovenjenja posameznih spevov latinske svete maše je zanimiva posebnost antifona proti epidemiji kuge »Zvezda nebeška je spulila« (*Antiphona & oratio contra luem* [Antifona in molitev proti kugi]), prevedena iz frančiškanskega misala in objavljena v *Evangelia inu lystuvi* patra Hipolita Novomeškega (EvL 1715, 383–384). Ta prevod je verjetno najstarejše *obranjeno* slovensko besedilo frančiškanov na Slovenskem. Ker so frančiškani vseh treh redovnih družin v času kužnih epidemij razumeli požrtvovalno skrb za bolnike kot pomemben del svojega poslanstva, je razumljivo, da so v svojem misalu (ki je bil drugačen od tridentinskega) imeli to molitev proti epidemiji kot redni del maše. Prevod, ki so ga verniki peli v slovenščini, pa vsebuje zanimive, za slovensko pesemsko izročilo značilne variacije in dodatke (Ogrin 2019, 117–118, 243–245).

V 18. stoletju so nastale številne nove svetniške, Marijine in romarske pesmi, nekatere tudi z višjimi literarnimi odlikami. Izstopajoč primer te vrste so t. i. *Blejske pesmi*, natisnjene leta 1749: to so tri romarske pesmi, namenjene za Marijino božjo pot na Blejskem otoku. France Kidrič jih je ocenil kot najbolj dovršeno »slovensko tiskano verzifikacijo protireformacijske dobe« in zaradi nekaterih podobnih oblik menil, da jih je Prešeren poznal bodisi iz branja ali poslušanja (Kidrič 1922, 108–109). Z gledišča prevodoslovja je posebna zanimivost *Blejskih pesmi* v tem, da je Smolik našel tudi rokopis z nemškim besedilom teh pesmi, ki ga je očitno pripravil isti neznani avtor kot slovenskega (Smolik 2011, § 275–281, 1505–1506). Vsekakor so *Tri Duhoune Peiffme* za Blejski otok ne le najstarejše slovenske romarske Marijine pesmi, ampak tudi med najbolj literarno dovršenimi baročnimi pesmimi. Odprto pa ostaja vprašanje, v katero smer je prevod oziroma prepesnitev neznanega pesnika potekala.

3.3 Prevodi baročne proze

Na področju proznih oblik baročne književnosti je bila zvrst, kjer je imelo prevajanje največjo vlogo, asketika ali meditativna proza. V tej zvrsti so nastala najobširnejša prevodna dela, ki so obsegala celo po tisoč in več strani rokopisnega besedila. Na drugi strani zaznamujejo baročno prozo tudi t. i. male zvrsti, vključene v širše, zlasti pridižne zasnove. Slovenske baročne pridige niso bile prevodi, marveč večidel izvirno zasnovana besedila, namenjena konkretni skupnosti vernih. Šele Marko Pohlin (1735–1801) je pozneje izdal prevod *Jannesa Nepom. Tschupicka ... is nemshkega, na slavenske jesik prestavlene pridege*

(1785). Toda v izvorno pisane baročne pridige so njihovi avtorji vpletli številne prvine, kakor so vzorna pripoved ali eksempl, alegorija, basen, legenda, historija idr. – med temi pa najdemo številne primere zgodovinskih oblik prevajanja.

V pridigah vidi homiletika kot teološka disciplina predvsem razlago božje besede, medtem ko literarna veda v istem besedilu vidi *retorsko prozo* z njenimi specifičnimi oblikovanimi strukturami. Podobno velja tudi za asketiko, ki pomeni premišljevalno literaturo, ki naj bralca vodi h krepostni izpopolnitvi krščanskega življenja po zgledu Jezusa, imenovano tudi literatura duhovne izgradnje (iz nem. *Erbauungsliteratur*, Žejn 2017, 177): v asketiki vidi teologija literaturo praktičnega duhovnega življenja, medtem ko literarna veda v njej vidi *meditativno prozo* z literarnimi strukturami, podobno kakor v retorski prozi (Ogrin 2020a, 116–117).

Gorenjski duhovnik Adam Skalar je okrog 1643 prevedel iz nemščine štiri meditativna besedila s slikovitimi pripovedmi, ki izhajajo iz skrivnosti rožnega venca, priredbami spekulativne tradicije sv. Bonaventure in pretresljivimi meditacijami o misteriju pogubljenja. Ta besedila, v enotnem rokopisu pripravljena za tisk, so se ohranila kot *Skalarjev rokopis*, ki obsega nad 800 strani in je leta 2011 izšel v kritični izdaji (Skalar 2011). Geneza Skalarjevih prevodov je kompleksna, v primeru besedila »Eksemplar od svetiga Bonaventura« pa zelo zapletena. Urednica kritične izdaje je ugotovila, da se »Eksemplar« opira na daljše sosledje nemških priredb in latinskih predelav znamenitega dela, ki ima pri sv. Bonaventuri dejansko naslov *Soliloquium* [Samogovor], posredi pa je morda tudi besedilno izročilo Pseudo-Bonaventure (Deželak Trojar 2012, 224–234), in da se je slovenski baročni bralec oziroma poslušalec prek *Skalarjevega rokopisa* prvikrat srečal »z bogato tradicijo samogovora kot filozofsko-literarne zvrsti« (Deželak Trojar 2012, 237), ki tako sega od sv. Avguščina prek srednjeveških pisateljev v barok in v določeni meri konstituira slovensko meditativno prozo. Ena velikih odlik tega spisa je brez dvoma, da je z njim prvikrat vstopila v slovenski jezik globoka, temeljna samorefleksija: kdo sem, od kod sem prišel, kaj delam na svetu (Ogrin 2020a, 121).

Zelo znano besedilo asketike ali meditativne proze, ki velja za drugo najbolj brano knjigo za Svetim pismom ali kot »peti evangelij«, je *Hoja za Kristusom*. To klasično delo krščanske duhovnosti je okrog leta 1440 v latinščini napisal avguštinski korar Tomaž Kempčan. Že kmalu je postalo osrednje delo sočasnega gibanja *devotio moderna* (moderna pobožnost), ki je poudarjalo vrednost notranjega življenja in osebne duhovne obnove nasproti manj vrednim pozunanjenim dejavnostim. V času katoliške obnove je bilo to temeljno delo treba prevesti v slovenščino: najstarejši ohranjeni prevod je leta 1659 pripravil jezuit Andrej Jankovič (tudi Ivankovič, ok. 1621–1674). Rokopis hrani NUK (RRSS Ms 86). Jankovič mu je napisal predgovor, ki je že sam po sebi kakovostna meditativna proza. V 17. stoletju je približno v istem času Matija Kastelec napravil drug prevod, ki se je pozneje žal izgubil; morda se je nanj še mogel opreti kapucin Hipolit Novomeški, ko je izdal svoj tiskani prevod leta 1719. Pozneje so nove prevode izdali Franc Mihael

Paglovec (1745), Janez Zalokar (1820) in več drugih (Ogrin 2020a, 123). Kakor Sveto pismo je bila tudi *Hoja za Kristusom* med Slovenci verjetno najbolj prevajano besedilo.

Toda zvrst, ki je bila med najširšimi krogi bralcev in poslušalcev gotovo najbolj priljubljena, je bila hagiografija – življenje (*vitae*) svetnikov. Sklepati moramo, da je bila večina hagiografskih besedil v slovenščino prevedena ali prirejena po raznih drugojezičnih predlogah. Če upoštevamo le zgodovino slovenske tiskane knjige, bi veljalo, da smo Slovenci dobili prve drobne priredbe šele z Markom Pohlinom od leta 1768 dalje, prva prava hagiografska zbirka pa je šele *Shivljenje svetnikov in prestavni godovi* (1828), zelo brano delo Franca Veritija (1771–1849). Če pa upoštevamo realno raznolikost zgodovinskega slovenskega slovstva, ne moremo spregledati, da so bili prvi slovenski hagiografski orisi prevedeni in prirejani že v pridigah na godove svetnikov: zasledimo jih že v poznem 17. stoletju v ohranjenih pridigah frančiškana Antona Brešana (1639–1708) (Ogrin 2013, 231–236), ki je napisal tudi izgubljeno rokopisno knjigo pridigo o svetnikih, in pri kapucinu Janezu Kr. Svetokriškem, ki je v zbirki *Sacrum promptuarium* [Sveti priročnik] celotno tretjo knjigo posvetil svetniškim praznikom. Knjiga je izšla v Ljubljani leta 1698, potrjena je bila že 1696 in napisana še prej. Iz nje omenimo pridigo o priljubljenem ljudskem pripročnjiku, svetem Boštjanu. Svetokriški umetno prepleta svojo pastoralno razlago z odlomki, ki so prirejani iz hagiografskih virov: marginalija (robna opomba; Svetokriški 1998, 104) »Sur. in Vit. Sancti.« v tem primeru pomeni sklic na *vita* – življenje sv. Sebastjana v obsežni zbirki, ki jo je napisal nemški kartuzijan Laurentius Surius (1523–1578), vpliven hagiograf nemškega reformnega katolištva (Haas 2013). Iz robnih opomb razberemo, da je Svetokriški po Lovrencu Suriju prevedel ali povzel pripoved o mladosti sv. Sebastjana, njegov govor preizkušanim kristjanom v ječi, videnje, v katerem je prejel Jezusov poljub, in sklepno legendo o njegovem dvojnem mučeništvu. Še vedno pa je bila potrebna literarna umetniška moč Svetokriškega, da je te in druge prvine spleta v enovito in presunljivo baročno pripoved.

Toda vsaj že v poznem 18. stoletju so v slovenščini nastala tudi obsežna hagiografska dela, bolj ali manj dosledno prevedena iz latinskih in tudi nemških predlog. Koroški rokopis *Dober Legent teh svetnikov* (RRSS Ms 14), verjetno najobsežnejše rokopisno besedilo v slovenskem jeziku, je prevod hagiografskega dela nemškega kapucinskega pisatelja Martina Cochemskega (1634–1712) z naslovom *Legenda sanctorum* oziroma *Legenden der Heiligen* [Legende svetnikov], ki je izšlo v zgodnjem 18. stoletju v več izdajah (Ogrin 2011). Vsekakor sodi delo Martina Cochemskega v starejšo hagiografiko, ki zajema iz srednjeveških virov, kar pomeni, da so tako žitja zgodnjih kristjanov iz pozne antike kakor srednjeveških svetnikov posredovana z oblico legendarnih prvin, ki so iz ustnega izročila prešle v prve zapisane *vitae*. Zato je v teh besedilih najti literarno vznemirljiv preplet historičnega in fantastičnega, kroniškega in legendarnega, ob tem pa je prevladujoča novolatinska retorična kultura pisatelje hagiografij spodbujala k literarnemu oblikovanju besedil. Vse to je razlog, da je starejša hagiografika s svojo mero

literarnosti privlačen predmet literarne vede. Drugačno delo pa je ob koncu 18. ali začetku 19. stoletja pripravil frančiškan Klemen Velikonja (1752–1830) v rokopisu *Življenje 109 svetnikov sledniga stanu inu spola* (RRSS Ms 126). Pater Klemen je prevajal in prirejal iz modernejših virov, namreč po objavah maoristov in bolandistov, kot sta Jean Mabillon in Jean Bolland, tj. hagiografov 17. stoletja, ki so v svoje delo uvedli historično-filološke metode s kritiko virov, zato veljajo za utemeljitelje pomožnih zgodovinskih ved, zlasti diplomatike in paleografije, s svojimi objavami pa so vzpostavili znanstveno hagiografijo (Ogrin 2020c, 132). Pater Klemen je kot prevajalec upal, da bo njegova knjiga zato vzbujala manj odpora razsvetljenčev, ki so češčenje svetnikov zatirali, in da bo lahko prodrla v tisk, vendar je – prav tako kot na srednjeveško izročilo navezani koroški *Legent* – ostala v rokopisu.

Nič bolje se ni godilo obsežnemu rokopisu iz približno istega časa (prehod 18. in 19. stol.), v katerem nam je ohranjen prevod celotne nemške knjige o ustanovitelju dominikancev *Idea Sanctitatis* [Pojem svetosti]: *življenje svetega očeta Dominika* (RRSS Ms 142). Enake usode je bil deležen rokopis iste roke, ki vsebuje prevod obsežne nemške knjige o tretjerednici sveti Katarini Sienski, najbolj znani dominikanski svetnici *Koker sneh bele perline: življenje sv. Katarine Sienske* (RRSS Ms 145). Ena od posebnosti tega prevoda je, da ga je verjetno pripravila ženska; v tem primeru imamo pred seboj delo neznane redovnice, zelo zgodnje slovenske prevajalke. V njem lahko opazujemo, kako je bila prevajalka sprva ujeta v nemško slovnično strukturo, tako da je zaradi mnogih kalkov prevod začetnih strani komaj razumljiv, postopoma pa je osvojila potrebno distanco in v nadaljevanju prevajala precej bolj slovensko, pri tem pa uporabljala obširno, raznoliko besedje. Poglavje »Ta 21. Kapitel« (I, str. 849–870) vsebuje odlomek znamenitih *Dialogov* sv. Katarine z Jezusom; vključuje daljšo molitev sv. Katarine (str. 860–870), ki v mejah prevajalkinih možnosti predstavlja slovensko baročno poustvaritev vrhunske srednjeveške poetične meditativne proze.

Obilo prevodoslovnih raziskav zahteva tudi skupina slovenskih rokopisov o Antikristu, ki vsi izvirajo iz knjige kapucina Dionizija Luksemburškega (1652–1703) *Leben Antichristi* [Antikristovo življenje] (1682). Literarna zgodovina šteje avtorja za zadnjega predstavnika srednjeveške profetike. Pater Dionizij je zbral in sistematiziral nauke o nastopu in prevladi zla v zgodovini, ki ga predstavlja Antikrist, vse od apostolskih pisem do novega veka, in jih prvokrat podal v ljudskem jeziku (nemščini) v slogovno zelo živi, psihološko učinkoviti govorici. Njegov spis o Antikristu so v nemških deželah večkrat natisnili in prevedli v številne jezike, tudi v slovenščino, kjer je vzbudil veliko zanimanja, toda recepcija je potekala prek rokopisov. Ti rokopisi, kolikor so se do danes ohranili, so bili doslej raziskani, kar zadeva njihovo idejno ozadje, nastanek, datacijo in sosledje (Ogrin 2021). Vendar doslej ni pojasnjeno, v kakšnem razmerju so med seboj – koliko je med njimi različnih prevodov in kakšna so razmerja prevoda do predloge, koliko pa je baročnih literarnih in pokrajinsko-narečnih variacij, pa tudi

fragmentov in besedilnih pripojitev drugih nekanoničnih izročil (RRSS Ms 15, 17, 24, 38, 39, 71, 137, 138).

Vsaj omeniti moramo literarno in teološko zelo pomembno, tudi precej razširjeno podzvrst meditativne proze: to so bile literarizirane pripovedi o Jezusovem življenju – *vita Christi*, kjer so pisci temeljna evangeljska poročila dopolnjevali s sporočili zgodnjih cerkvenih očetov, zasebnimi razodetji in seveda z nekanoničnimi viri, blizu področju legendarnega. Tudi ta zvrst ima zelo dolgo tradicijo, ki sega v dobo zgodnjih krščanskih spisov, vrh pa je dosegla z besedili o Jezusovem življenju, ki so jih v 14. stoletju napisali Ludolf Saksonski, Psevdo-Bonaventura in sv. Brigita Švedska. Iz te tradicije je zraslo tudi veliko delo nemškega kapucina Martina Cochemskega *Das Grosse Leben Jesu* [Velika knjiga o Jezusovem življenju], ki ga je avtor dopolnjeval v več izdajah, po letu 1685 pa je izhajalo v številnih ponatisih in nato prevodih. To delo odlikuje čudovit preplet teologije in legende, dogme in umetniške fantazije, verskega pouka in prvovrstnega retorično-literarnega oblikovanja, s katerim je očaralo sto tisoče bralcev v srednji in zahodni Evropi (Ogrin 2020c, 133–134). Prevajali so ga kajpada tudi v naših deželah, le da so slovenski prevodi tega obsežnega dela ostali v rokopisih in se v večji meri izgubili. Ohranil se nam je vsaj manjši del slovenskega rokopisa o Jezusovem življenju iz srede 18. stoletja, ki je ob nastanku obsegal več kot 900 strani (RRSS Ms 28), iz katerega je bil nato izpričano prepisan *Poljanski rokopis*, ki se je k sreči ohranil (RRSS Ms 23). Ta prepis iz časa okrog leta 1800 nam posreduje precej starejše slovensko baročno besedilo, tudi pri nas izjemno priljubljeno zaradi literarnih odlik, s katerimi pisec združuje teološko razlago in nekanonična izročila, slikovitost detajlov in pretresljivo čustvovanje nastopajočih oseb.

Dopolnjene izdaje *Das Grosse Leben Jesu* so vsebovale tudi obsežen dodatek o štirih poslednjih stvareh človeka – *quatuor novissima*: smrt, sodba, pekel, nebesa. Že ta dodatek eshatoloških besedil je imel obseg večje knjige; slovenski prevajalci in prepisovalci so to delo pisali ločeno od knjige o Jezusovem življenju, v samostojne rokopise (RRSS Ms 34, 37, 112, 119, 121). O teh rokopisih so opravljene temeljne raziskave glede njihove vsebine, nastanka in možnega izvora (Ogrin 2017b); ugotovljeno je tudi, da RRSS Ms 34 ni prevod v sodobnem pomenu besede, marveč koncizno izpeljana, jezikovno lepo izražena priredba z nekaj germanizmi v besedju, medtem ko je nekoliko mlajši prevod RRSS Ms 37 precej dosleden v smislu novejšega prevajanja, v jeziku se mu nekoliko pozna vpliv nemških struktur, ima pa lepo besedišče. Tudi ta rokopis je po vsem sodeč delo ženske, neznana slovenska prevajalka ga je verjetno pripravila v katerem od ženskih redov. To izpričuje bolj delikatna roka, predvsem pa ženske glagolske oblike: »Keder bodem jest vidla pridti fodit tebe u teh Oblakeh teh Nebefs, is veliko Mozhjo ino Oblafstjo, [...] Ah: Ah, koko fe bodem jest treifsla; ah, ah koko bodem jest sdihvala, inu fe pertoshvala; ah, ah, koko fe bodem jest bala ino zagvala!« (RRSS Ms 37, fol. 106v) Vsekakor so bili spisi o poslednjih stvareh človeka za Slovence baročne dobe zelo privlačni, zato sta nastala

najmanj dva povsem neodvisna prevoda – oba pa na svoj način stisko človekove smrtnosti in umiranja premagujeta z vero v Kristusovo kraljevanje v slavi.

Večja prozna dela slovenskega baroka so bila torej, razen pridig, večidel prevedena in pri tem odvisna od rokopisne kulture. Izjema je bil kanonik Matija Kastelec, ki je več svojih predelav uspel objaviti v tisku, celovit prevod pa je denimo *Navuk kristjanski sive Praxis cathechistica* (1688), katerega nemški izvirnik je napisal benediktinec Placidus Spies (1592–1659); ta Kastelčev prevod je bil tako priljubljen, da ga je še leta 1799 v svoj rokopis prepisal bukovnik Jakob Rus v vasi Črni vrh v Polhograjskem hribovju (RRSS Ms 124). Po Kastelcu so v tisku izhajale manjše knjižice, večje prevedeno prozno delo v tisku pa je šele t. i. Parhamerjev katekizem, knjiga, ki jo je po Kanizijevem katekizmu priredil jezuit Ignacij Parhamer (1758 in številne izdaje) in je imela s pesemskimi in bratovščinskimi dodatki (Parhamer 1760, 135–240) velik vpliv na najširše kroge bralcev po vseh slovenskih deželah (prim. popis izdaj v Smolik 2011, § 359–369, 381–397, 406–408, 457–460). Ko je proti koncu 18. stoletja postalo nekoliko lažje izdati tiskano slovensko knjigo, naletimo tudi na zanimiv pojav, da sta dva slovenska pisca (oba s celjskega območja), ne vedoč drug za drugega, v slovenščino prevedla isto delo: asketično latinsko besedilo *Quadragesima sancta* [Sveti post] nekoč slovitega madžarskega jezuita Gabriela Hevenesija (1656–1715) je najprej izdal jezuit Jožef Hasl (1733–1804) leta 1770, nato pa še škofijski duhovnik Gašper Rupnik (1714–1790) pod podobnim naslovom *Ta Christusovimu terpleinu posvečeni post za sakdansku premišluvaine Christusoviga terpleina ...* (1773).

3.4 Dramatika

O slovenskih prevodih dramskih besedil v baročni dobi se nam je ohranilo bistveno manj informacij in zlasti manj rokopisov kakor o prevodih pesemskih in proznih zvrsti. To ni presenetljivo. Pesemsko besedilo je iz latinščine prevedel en sam redovnik, in če se je priljubilo, so ga pevsko povzeli široki krogi ljudstva. Za nastanek prevoda baročne proze je bila prav tako potrebna pobuda le enega samega pisca, ki je svoj prevod ali priredbo predal v branje in prepisovanje drugim. Za nastanek dramskega besedila pa je bilo treba mnogo več: možnost gledališke uresničitve; in ta je zahtevala – ne glede na to, kako preprosta je bila – neko institucionalno ozadje, organizacijo. Zato še posebej za slovensko posvetno dramatiko velja, da je bila eno od področij literature, »ki jih je slovenščina osvajala najtežje in najdlje« (Vidmar 2020, 197), namreč v razsvetljenstvu.

V baročni dobi se je kljub gmotnim težavam razmahnilo versko gledališče. V raziskavi o obsežni jezuitski latinski dramatici na Slovenskem je Monika Deželak Trojar odkrila kot njeni poglavitni podzvrsti šolsko dramo, ki je v celoti ostajala latinska, in verske predstave za pouk ljudstva, kjer sta se latinščini pridružila kot ljudska jezika nemščina in slovenščina (Deželak Trojar 2020, 176–177). Edini tak primer, o katerem imamo zanesljive podatke, je slovenska igra o paradizu. V tem kontekstu bi bilo moč pričakovati prevod ali priredbo

iz latinščine – vendar so se nam o jezuitskih predstavah v ljudskih jezikih ohranili le številni podatki, ne pa dramska besedila (prav tam). Če bi nove raziskave odkrile kakšno slovensko dramsko besedilo, bi bilo možno iskati tudi njegove latinske predloge. Zgolj kot iztočnico za morebitne nove raziskave omenimo, da je bila slovenska jezuitska igra o paradizu skoraj gotovo dramska pripoved o stvarjenju Adama in Eve ter njunem padcu v zmoto in prvi greh, ki je odprl vdor zla in smrti v svet. Majhen vsebinski (morda pa tudi besedilni) preostanek te igre lahko hipotetično vidimo v začetnih replikah Prve podobe *Škofjeloškega pasijona*, vključno z nastopom Smrti, ki je neogibna posledica Adamovega padca (oče Romuald 2009, 176–179, 185–187).

Vendar se nam je k sreči ohranil znameniti *Kapelski pasijon*, pasijonska igra iz *Železne Kaple* na Koroškem, ki je s svojimi 2.758 verzi in številnimi proznimi odlomki verjetno najobsežnejše slovensko dramsko besedilo. Ko je Erich Prunč v kritični izdaji objavil *Kapelski pasijon* (Prunč 2016), je z dokazi ovrgel konstruirano tezo Georga Graberja, da je ta obsežna, tridelna baročna dramska igra z mnogimi prvovrstnimi prizori in monologi prevod in zgolj »skrajni rob (Ausläufer) razširjanja nemško-koroške pasijonske igre«; nasprotno je Prunč s primerjavo obširnega komparativnega gradiva, zlasti vseh južnonemških pasijonov, dokazal, da so prireditelji igre samostojno »izbirali najprimernejše elemente iz besedilnega fonda pasijonskih iger v vsem alpskem prostoru« (Prunč 2016, 451–452). Genezo *Kapelskega pasijona* je Prunč tesno povezoval z jezuitsko dramatiko zgodnjega 17. stoletja: menil je, da je vsaj jedro *Kapelskega pasijona* nastalo ob začetku 17. stoletja in da so vanj sodili vsaj prizori Slovo Jezusa od Marije, Pilatova ječa in Monolog Smrti, nato pa so predelave igre potekale še v 18. stoletju (Prunč 2016, 453–454). Morda utegnejo nove raziskave jezuitske dramatike z doslej neznanimi latinskimi predlogami dodatno dokazati te trdno utemeljene izpeljave slovenista in začetnika modernega prevodoslovja Ericha Prunča.

Problem morebitnega prevoda in s tem povezane tujejezične predloge je podobno zapleten tudi pri *Škofjeloškem pasijonu*, ki ga je kapucinski pater Romuald iz Štandreža pri Gorici v več inačicah vse od 1715 predeloval verjetno do 1727, ko je nastal ohranjeni rokopis (oče Romuald 2009, 406–408). Podobnega tujejezičnega besedila, ki bi lahko služilo kot predloga, doslej ni bilo najti. Pač pa je kritična izdaja lahko odkrila celo vrsto besedilnih šivov in podobnih znamenj, ki utemeljujejo hipotezo, da *Škofjeloški pasijon* ni nastal kot predelava ali prevod nekega konkretnega pasijona, marveč podobno kot *Kapelski* na ozadju širše pasijonske tradicije (oče Romuald 2009, 365). Takšno sklepanje prevodoslovne problematike kajpada ne odpravi, marveč jo postavi na bolj kompleksno raven, saj so bili vsi elementi pasijonskega izročila nekoč latinski.

4 Zaključek

Kontekst, v katerem se je slovenska baročna kultura kot celota porajala, je bila krščanska kultura zahodne Evrope od antike do novega veka. Na področju književnosti je bila

višja plast te kulture posredovana v latinščini in oprta v določeni meri na srednjeveško izročilo; njena ljudska plast pa je pri nas vse od visokega srednjega veka obstajala v slovenščini. Slovenski baročni literarni kulturi je uspel za poznejši razvoj Slovencev pomemben spoj teh dveh plasti: latinske in slovenske ljudske kulture. Instrument tega spoja so bili prevodi.

Da so lahko bili ti prevodi med Slovenci široko sprejeti, je bilo primerno, da so vključevali razne zgodovinske oblike prevajanja, vključno s priredbami in besedilnimi variacijami, ki jih ne moremo ocenjevati neposredno s sodobnimi merili. Glede na težavne gmotne razmere slovenskega prostora je pomemben dosežek, da je baročna literarna kultura z izvirnimi besedili ter z mnogimi prevodi in priredbami ustvarila celoten sistem slovenske književnosti vseh treh literarnih vrst: pesništva, pripovedništva in dramatike. To je glede na prejšnja obdobja izreden napredek, ki nam postane viden, če poleg tiskanih del upoštevamo tudi besedila, ki so nam bila izročena v rokopisih.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prva prevedena besedila / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije / Literarnopredvodne izmenjave z jezikoma antične književnosti – staro grščino in latinščino

6 Priporočeno branje

Grafenauer, Ivan. 1980. *Literarnozgodovinski spisi*. Uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica.

Delo vsebuje relevanten pregled prežitkov latinskega srednjeveškega slovstva v slovenskem ljudskem slovstvu in baročni književnosti.

Ogrin, Matija. 2019. *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje, Ljubljana: Mohorjeva družba.

Antološki pregled starejših slovenskih besedil, ohranjenih zlasti v rokopisih, z znanstvenim komentarjem; med izbranimi besedili so številni prevodi.

Prunč, Erich in Matija Ogrin, ur. 2016. *Kapelski pasijon. Komedija od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtok inu na te velikonočni pondelk v Kapli špilali. Editio princeps*. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.

Prunčeva obsežna študija, ki spremlja kritično izdajo, je zgled natančne analize, kako iskati razmerja med domnevnim prevodom in predlogo – četudi so izsledki pokazali, da *Kapelski pasijon* takšne relacije verjetno nima.

Bibliografija

Viri

- Blejske pesmi*. 1749. *Tri Duhovne Peissme. Od te useh gnad poune nebes, inu semle Kralize, Narzhisteshi Divize, Inu Boshje Porodnize Mariae, Katera skus nie na sredi bleiskiga Jesera stojezho podobo use sorte gnade ven deli ...* Ljubljana.
- Budimpeštanski rokopis*. 1612. Eötvös Loránd University Library, Budimpešta: Rokopis, privezan k: *Evangelia inu lystuvi, 1612*. Fotografije: Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, Rokopisni oddelek, Ms 1663, III/1.
- EvL. 1612. [1613.] *Evangelia inu lystuvi: na vse nedéle, inu jmenite prasnike [...] vsem catholishkim cerkvam, stuprau v'Krajnski Desheli, k'dobrimu, s'novizh is Bukovskiga na Slovénski jesik svestu prelosheni*. Gradec.
- EvL. 1715. Hipolit Novomeški. *Evangelia inu lystuvi na v'se nedele inu imenitne prásnike, céilga léita ... usem catholishkim slovenskim cerkvam, stuprau v' Kraínski deshéli, k' dóbrimu is Latin-skiga na Slovénski jesik svejstu preloshéni*. Ljubljana.
- Kastelec, Matija. 1682. *Bratovske buqvice s. roshenkranza: v' kúp sloshena visha, tá psalter, ali roshenkranz s' temi petnaistimi skriunostmi moliti ...* Ljubljana.
- Manuale. 1643. *Manuale Sodalitatis Immaculatae Conceptionis B.M.V. Viennae Austriae, in Collegio Caes. & Acad. Soc. Iesu Erectae, & Confirmatae*. Dunaj. Dostop 3. 3. 2023. https://www.europeana.eu/sl/item/368/item_S6DL355LZVIPRM3Z5CUMDXJOBKLTZETL.
- Parhamer. 1760. *Catechismus, tu je Bukvize tiga isprashuvania is pet shtukou kershanskiga navuka. Zhastitiga paterja Petra Canisiusa is Tovarshtva Jesusoviga: k' shpoganio vsih gospudou faimashtrou, duhovnih oskerbnikou ...* Ljubljana: Heptner.
- Skalarjeva pesmarica*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Ms 492/30.
- Svetokriški, Janez. 1998. *Sacrum Promptuarium, I–V*, Faksimile, uredili Jože Pogačnik, Metod Benedik, Kajetan Gantar in Jože Faganel. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede.
- RRSS. 2021. *Register rokopisov slovenskega slovstva*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostop 3. 3. 2023. <https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si>.

Literatura

- Deželak Trojar, Monika. 2012. »Skalarjev Eksemplar od svetiga Bonaventura: predstavitev nekaterih tekstnokritičnih vprašanj.« *Primerjalna književnost*, 35/3: 223–241.
- Deželak Trojar, Monika. 2020. »Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3–4: 167–182.
- Deželak Trojar, Monika. 2022. »Čandek, Janez.« *V Novi Slovenski biografski leksikon*, 5. zv. Č, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

- Ditmajer, Nina. 2020. »Slovenska nabožna pesem od Trubarja do Pohlina (1550–1799).« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 37–51.
- Gabrovšek Homšak, Darja. 2017. »Fragment rokopisne pesmarice – še en Skalarjev rokopis?« *Obdobja 36. Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*, uredili Aleksander Bjelčević, Matija Ogrin in Urška Perenič, 43–51. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Grafenauer, Ivan. 1980. *Literarnozgodovinski spisi*, uredil Jože Pogačnik. Ljubljana: Slovenska matica.
- Haas, Reimund. 2013. »Surius, Laurentius.« *V Neue Deutsche Biographie* 25, 709–710. Dostop 9. 1. 2023. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd118799452.html>.
- Kidrič, France. 1922. »Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva.« *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, III, sn. 3-4: 73–133.
- Kidrič, France. 1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti: razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kraß, Andreas. 1998. *Stabat mater dolorosa. Lateinische Überlieferung und volkssprachliche Übertragungen im deutschen Mittelalter*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Legiša, Lino. 1973. *Liber cantionum carniolocarum. Kalobški rokopis. Dela 27*. Ljubljana: SAZU.
- Novak, Vilko. 1997. *Martjanska pesmarica*, uredil in spremna besedila napisal Vilko Novak. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Ogrin, Matija. 2011. »Dober Legent teh Suetnikov. Koroški rokopis iz 18. stoletja.« *Primerjalna književnost*, 34/3: 65–79.
- Ogrin, Matija. 2013. »Francišskanski baročni pisatelji Anton Brešan, Evgen Lauer in Adavkt Nikel ter njihove rokopisne pridige.« *V S patri smo si bili dobri: tri stoletja brežiških frančiškanov*, uredil Jože Škofljanec, 225–255. Krško: Zavod Neviodunum, Ljubljana: Brat Frančišek.
- Ogrin, Matija. 2017a. »O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti.« *Primerjalna književnost*, 40/1: 43–58.
- Ogrin, Matija. 2017b. »Slovenski rokopisi o štirih poslednjih stvareh človeka in baročno eshatološko izročilo.« *Obdobja 36. Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* uredili Aleksander Bjelčević, Matija Ogrin in Urška Perenič, 33–41. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Ogrin, Matija. 2018. »Brešan, Anton.« *V Novi Slovenski biografski leksikon, 3. zv. Ble-But*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Ogrin, Matija. 2019. *Slovensko slovstveno izročilo*. Celje, Ljubljana: Mohorjeva družba.
- Ogrin, Matija. 2020a. »Asketična ali meditativna proza slovenskega baroka.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 115–135.
- Ogrin, Matija. 2020b. »Slovenski rokopisi 17. stoletja v senci tridesetletne vojne in 'doba književnega zastoja'« *V Tridesetletna vojna in Slovenci: evropski konflikt in slovenski prostor v prvi polovici 17. stoletja*, uredil Vanja Kočever, 375–398. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Ogrin, Matija. 2020c. »Poznobaročni slovenski rokopisi – literarna tradicija v spoprijemu z razsvetljesko cenzuro.« V *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*, uredil Luka Vidmar, 119–150. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Ogrin, Matija. 2021. »Slovenian manuscripts on Antichrist and the modes of the manuscript tradition.« V *Biblical apocrypha in south-eastern Europe and related areas*, uredile Maria Cioată, Anissava Miltenova in Emanuela Timotin, 261–275. Bräila: Editura Istros a Muzeului Brăilei »Carol I«.
- Pisk, Marjeta. 2020. »Ljudska pesem med zavezanostjo tradiciji in nenehnim spreminjanjem.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 9–21.
- Prunč, Erich in Matija Ogrin, ur. 2016. *Kapelski pasijon. Komediya od Kristusoviga trplinja, katiro so nekidej na te veliki četrtok inu na te velikonočni pondelk v Kapli špilali. Editio princeps*. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.
- Romuald. 2009. *Škofeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.
- Rupel, Mirko. 1956. »Protireformacija in barok.« V *Zgodovina slovenskega slovstva I*, uredil Lino Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.
- Skalar, Adam. 2011. *Skalarjev rokopis 1643. Editio princeps. Znanstvenokritična izdaja*, uredila Monika Deželak Trojar. Ljubljana, Celje: ZRC SAZU, Mohorjeva družba.
- Smolik, Marijan. 2011. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja. Druga, elektronska, pregledana izdaja*, uredil Matija Ogrin. Ljubljana: ZRC SAZU. Dostop 9. 1. 2023. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>.
- Vidmar, Luka. 2019. »Katoliška obnova.« V *Temelji slovenstva*, uredila Aljoša Harlamov in Nina Žitko Pucer. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidmar, Luka. 2020. »Od prevajanja Molièra in Metastasia do uprizarjanja Micke in Matička: dolgo porajanje slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovstvo*, LXV, št. 3-4: 183–200.
- Žejn, Andrejka. 2017. »Medbesedilnost in retoričnost baročne asketično-meditativne proze Poljanskega rokopisa.« *Primerjalna književnost*, 40, št. 1: 175–193.

SLOVENSKI PREVODI V ČASU BAROKA

Slovenska književnost baročne dobe 17. in 18. stoletja je do danes ostala manj raziskana, zato zahteva novih študij. Večina baročnih besedil je krožila med bralci in poslušalci samo v rokopisni obliki in veliko jih je propadlo. Slovenski prevodi baročne dobe so imeli raznolike historične oblike: vključujejo priredbo, variacijo, povzemanje, poročanje in prevajanje v novejšem pomenu. Katoliška obnova v zgodnjem 17. stoletju je s pastoralnimi pobudami škofa Tomaža Hrena za prenovo verskega življenja in cerkvenega petja sprožila potrebo po raznolikih besedilih v slovenščini. Zato so v

17. stoletju nastali številni novi slovenski prevodi ali predelave starejših tekstov. Zvrst, kjer ima prevajanje v slovenski književnosti najdaljšo tradicijo, je cerkvena pesem. V intenzivnem literarnem življenju 17. stoletja so nastali celo prevodi dolgih pesmi, kot je cistercijanska srednjeveška pesnitev o Kristusovih izmučenih udih »*Rhythmica oratio*« v dveh slovenskih prepesnitvah. Tudi v 18. stoletju so med baročnimi Marijinimi, romarskimi in bratovščinskimi pesmimi številni prevodi in priredbe. V zvrsti meditativne proze so slovenski baročni pisci prevedli več hagiografskih in asketičnih del. Nastali so kar štirje prevodi znamenitega dela *Hoja za Kristusom* Tomaža Kempčana. Na področju baročne dramatike sta se nam v slovenščini ohranili dve pasijonski igri v rokopisih: *Kapelski pasijon* in *Škofjeloški pasijon*. Kot celota sta nastali izvirno, toda posamezni elementi najverjetneje izhajajo iz starejšega latinskega pasijonskega izročila. Tako je s pomočjo izvirnih in številnih prevedenih besedil slovenski baročni književnosti uspelo ustvariti pomemben razvojni korak: celoten sestav pesništva, pripovedništva in dramatike.

SLOVENE TRANSLATIONS IN THE BAROQUE PERIOD

Research into Slovene Baroque literature of the 17th and 18th centuries has remained deficient to this day, which is why new studies are needed. Most Slovene Baroque texts circulated among readers and listeners only in the form of manuscripts, and many of them have been lost altogether. Slovene translations of the Baroque period had various historical forms, including adaptation, variation, abridgement, report and translation in the modern sense. With the pastoral initiatives of Bishop Tomaž Hren for the renewal of religious life and church singing, the Catholic revival of the early 17th century gave rise to a new movement, and thus several kinds of new texts in Slovene were needed. For this reason, many new Slovene translations or adaptations of older texts were created in the 17th century. The genre in which translation has the longest tradition in Slovene literature is the hymn. In the intense literary life of the 17th century, there were even translations of long poems, such as the medieval Cistercian poem about the tortured limbs of Christ, the *Rhythmica oratio*, in two Slovene versions. In the 18th century there were also many translations and adaptations of songs for the veneration of the Blessed Virgin, the saints, for pilgrimages and brotherhoods. In the genre of meditative prose, Slovene Baroque writers translated several hagiographic and ascetic works. Four translations of the famous work *Imitation of Christ* by Thomas of Kempis were made, but only two of them were published. In the field of Baroque drama, two Passion plays in Slovene have been preserved in manuscripts: one from Eisenkappel and the other from Škofja Loka. As a whole, they were originally written in Slovene, but the individual elements probably originated from an older Passion tradition in Latin. Slovene Baroque literature, through original and numerous translated texts, was

able to achieve an important advance over earlier periods, and gave rise to the entire literary system of poetry, prose and drama.